

El ll. LATRO és de les poques paraules que en el català primitiu mantingueren la doble forma LÁTRO ~ LATRÓNE(M) de cas recte i cas oblic: totes dues encara amb alguna vigència, com era general, en l'occità i francès dels Ss. x-xiii, en què segueixen funcionant encara en el seu joc gramatical com a cas subjecte i cas complement; i en català la consolidació més tardana d'una llengua literària féu que, estant ja en ruïna aquest sistema pertot en el S. XIII, no arribés a fixar-se literàriament i no en quedessin més que rastres dispersos. En aquest cas, però, totes dues formes, *lladró* de LATRONE, i *lladre* de LATRO, sobrevisqueren juntes algun temps.

De *lladró* trobem encara testimonis en tota l'E. Mitjana: «lo golós és tacany --- gran mentider, guastador, *ladró*, malaltís ---», Eiximenis (*Dones*, ed. I, f° 179v); «ah, *ladró* d'òmens! Ara conec verament que tu'm vols enganar», traduïnt «*latro* hominumque deceptor» de l'original llatí d'Andreu el Capellà, *De Amore* (pàgina 119); «ver hom e Déu / sobre la creu / fermant la squena / --- / bé-u --- conegueren / en lo que venen / --- / alguns sabuts, / en los senyals / --- / que-y foren fets: / --- / cridà: *Senyor!* / Dimas *ladró*; / centurió / --- / dix —Verament / fill de Déu és / ---», JRoig (*Spill*, v. 14069); «abans que aquest *ladró* se partescat del nostre costat», *Decam.* VIII, § 5, 456.25.

Originàriament es degué usar *lladró* només com a cas complement, i en plural *lladrons*, en tots dos casos, mentre que es diria *lladre* com a cas subjecte del singular; i si bé la llengua viva aviat ho barrejà tot plegat, perduda l'esma de la gramàtica arcaica, hi havia hagut una vella distinció (com oc. ant. *laire* subjecte/*lairon* compl.); de la qual quedà, no sols el duplicat formal, sinó que en alguna forma de llenguatge, estereotipada i fortament tradicional, com la dels proverbis, l'observem encara amb el joc sintàctic funcionant: «*lladre a lladró* / hà cents dies de perdó», proverbí amb el sentit de 'el qui és lladre a un lladre —el qui el roba— obté cent dies de perdó'; supervivent a Mallorca (amb alteració per eliminació mecànica d'arcaïsmes) en la forma «De *lladre a lladró* hey ha cent dies de perdó» (com la registren els DFgra. i DAMen., p. 601, amb la traducció «quien hurta al ladrón cien días gana de perdón»).

Això, però, és excepcional, la distinció gramatical apareix tot seguit convertida en un mer duplicat lèxic, i *lladró* aviat s'anà eliminant, si bé és encara avui la forma que s'ha conservat a l'Alguer (BDLC XIII, 260); mentre que tant a les Balears com a tot el Continent, s'ha mantingut només *lladre* (fins a l'extrem NO., Vall Ferrera *lladre*, 1932). Es comprèn que sigui el nominatiu, el que excepcionalment ha preponderat en aquest cas, puix que, en la vida, el distintiu del lladre és fer una cosa (robar) i no pas ser objecte pacient; d'altra banda, tenint caràcter diminutiu en català la terminació -ó, la variant *lladró* semblava diminutiva-hipocorística, cosa contradictòria de l'essència d'un lladre, i per això va anar-la arraconant l'idioma. En gallego-portuguès, on el valor de -ONEM és diferent, tot i que, de primer, també es mantingueren les dues formes, la distribució definitiva ha estat diferent: port.

ladro adj. i terme figurat, enfront de *ladrao* designació objectiva de l'individu robador, i femení *ladra*; gallec també *ladra* (Valladares) i *ladro* (Couceiro, *Geogr. Gral. R. de Galicia*, p. 213); cf. DCEC, s. v. *ladron*, i G. de Diego, RFE VI, 284, 289 (que sens dubte exagera molt en creure que *ladro* no és més que creació regressiva).

En català, a l'Edat Mitjana sobretot, el grup TR podia donar *jr*, tractament fonètic dialectal propi dels Pirineus i les muntanyes del NO. del domini, i que en general apareix quasi només en posició pretònica: això es pot observar encara en els textos ciutats de les *Hom.* i de les *VidesR*, on *laire* o *lladre* contrasta amb *ladronici* («lo *ladre* féu penitència del *ladronici*», f° 80r2, n. 73), i s'oposa a la forma arc. *lladró*, *lladrons*.

Sobre el que he dit de l'evolució semàntica del mot en llatí i romànic arcaic, V. encara algunes precisions en el DCEC. És sabut que en el llatí primitiu el mot s'enllaçava amb el gr. *λάτρον* 'sou del mercenari', i *λατρεύω* 'jo serveixo a sou' (de la família de *λατρία* 'servei de Déu', *ido(lo)-latría* etc.), veg. la cita de Varró en Ernout-M. i l'article de Walde-H. Tanmateix crec que hem de sospitar que en l'ús col·loquial del grec i el llatí, degué haver-hi alhora una influència semàntica d'una altra família de mots, la dels grecs *λεῖα* (jònic *ληη*) 'botí, robatori, saqueig de bestiar', *ληλατέω* 'saquejo, em lliuro al pillatge, devasto' (usats p. ex. en la *Ciropèdia* de Xenofont I IV, 20 i 17).

Dels temps en què els LATRONES eren bandolers pogué quedar algun record toponímic, com en el paratge de fonts anomenat a *Lladrenó* dalt de les Serres urgellenques de Cabó (prop del *Caragol*) que crec provinent d'un ll. vg. FONS *LATRONORUM, vora la qual devien acampar esquadres de bandolers. I amb el genitiu correcte del llatí clàssic, el *Cap Lladró*, entre Llançà i Portbou, i un altre a les costes Balears, provinents de CAPUT LATRŌNUM 'promontori dels pirates'; a la Dragonera una *Cala Lladró*, coneguda per l'aiguada que anaven a fer-hi.

D'acord amb aquesta etimologia llatina i proto-itàlica (en què per *latrones* s'entenia quasi només els pirates i les bandes de mercenaris o bandolers saquejadors) els LATRONES solament podien ser homes d'acció violenta, però quan LATRO reemplaçà el ll. *fur*, calgué aplicar-lo també a la dona que furtava o saquejava mansament el descuidat, i crear-li un femení, que fou tradicionalment (*l*)*ladría*: formació a la qual pogueren contribuir una derivació *ladré-a* (> *lladría*) i una imitació de les restes del tipus indoeuropeu, ja força desuet en llatí, *avus/avia*, *cervus/cervia* (també es creà *ladría* en portuguès i en lleonès medieval): «Tot hom se guart de comprar --- ço que no sap; / emperò la muyler pendrà / --- que no saps / si és ab seny o és orada / --- / si serà nodrida o golosa, / si ben regent o viciosa, / si *ladría* o si tu amant, / si bé acuyent o ls teus airant ---», poema d'Eiximenis una mica prosificat en el *Llibre de les Dones*, cap. 31 (*EntreDL* I, 210, v. 13); «--- que ab so de naül fos per tot lo món difamada com a *ladría* ---», *Dotzèn* (NCL VI, 104); «injuriavit eam vocando beuda, entiguerà